

// Галубовіч А. Сыс і Кунуары: Літ.-Крытычныя
эсэ. — Мн.: Літ. і мастацтва, 2010. — С. 50-55.

Яўгенія Янішчы

Нарадзілася 20 лістапада 1948 года ў вёсцы Рудка Пінскага раёна. Скончыла філалагічны факультэт БДУ (1971). Працавала загадчыцай бібліятэкі ў ЦК ЛКСМБ. З 1976 года — літаратурны кансультант «Сельской газеты», з 1983 да 1988 года загадвала аддзелам паэзіі часопіса «Маладосць». Удзельнічала ў работе XXXVI сесіі Генеральнай асамблеі ААН. Трагічна загінула, вылецеўшы з акна, 25 лістапада 1988 года.

Выступала з вершамі ў рэспубліканскім друку з 1964 («Бярозка»). Аўтар паэтычных зборнікаў «Снежныя грамніцы» (1970), «Дзень вечаровы» (1974), «Ясельда» (1978), «На беразе пляча» (1980), «Пара любові і жалю» (1983), «Каліна зімы» (1987), выбранага «У шуме жытняга святла» (1988).

Лаўрэат прэміі ЛКСМБ (1978) і Дзяржаўнай прэміі БССР імя Янкі Купалы (1986).

Нядаўна ў серыі «Беларуская паэзія XX стагоддзя» выйшла новая кніжка выбранага Яўгеніі Янішчыц **«ПАЧЫНАЕЦЦА ЎСЁ З ЛЮБВІ...»** (Мінск, «Мастацкая літаратура», укладанне В. Шніпа, рэдактар М. Шавыркін, 340 стар., 3000 асобнікаў).

Зоры, як вершы Жэні Янішчыць, —

з суму і са свята.

Рыгор БАРАДУЛІН

Хоць гэта і не вельмі прыстойна, але пачну з сябе. Калісъці (1964) я пачынаў разам з ёй друкавацца ў часопісе «Бярозка». У 1971 годзе слуцкая раённая газета «Шлях Ілліча» апубліковала маю першую чытацкую рэцензію на дэбютны зборнік Я. Янішчыц «Снежныя грамніцы». Не раз бываў у паэткі дома на Ульянаўскай. Чуў яе вершы, смех і плач. Быў знаёмым з Жэнінай маці і братам, ведаю яе сына. Піў яе паляшуцкі, непараўнальны ні з якім іншым (хіба старадарожскім), самагон, запіваючы натуральным, прывезеным з Веляніцы, бярозавікам. Яна рэдагавала і друкавала мае вершы (у «Сельскай газете» і ў «Маладосці»). Мы ліставаліся. Я так і застаўся павінен ёй 10 савецкіх рублёў. Не паспей аддаць. І гэта найменшая дробязь, якую я па сённяшні дзень вінен ёй...

А яшчэ я ведаю і люблю яе паэзію.

Каб быць і застацца такім Паэтам, як яна, трэба дамагчыся збегу шмат якіх чыннікаў. Тут і прыроднае, і родавае, і лёсавае, і выбар Звыш... Бо процыма людзей пішуць добрыя вершы, а Паэтамі выпадае быць толькі адзінкам. Загадка. Так. І па ўсім відаць, не зямная, а паднебная.

*Боль перасіліў немату,
І яркіх фарбаў мне не шкода,
Бо і сама я, як прырода,
То ападаю, то цвіту.
Яшчэ зямлі мяне вучыць
Любvi штоночна і штодзённа.
І верш цячэ па целе сонным
І новай музыкай гучыць!*

Што, на першы погляд, выяўляе з сябе паэзія Я. Янішчыц — «святую прастату»... Ні выбітнога інтэлектуальнага мыслення, ні своеасаблівага філасофскага развою і заглыбленасці... Аднак чаму ж менавіта яе вершы такія помнія і яркія ў чытацкай памяці, ачышчальныя для душы, як глыток жывой вады? За кошт чаго, з якой прычыны яны не пакідаюць абыякавым ні аптымістай, ні песімістай, ні шчаслівых, ні гаротных?

Ды відаць таму, што слова яе выдыхнуты з унутрана перажытых і змысленых прайаў чалавечага лёсу, і не толькі яе ўласнага, але таго — агуль-началавечага, — што маланкава пішацца на Зямлі высокім Небам... Яўгентыя сама была і Прыродай слова і яго вестуном... Жывілася ём сама і ажыўляла іншых. Нездарма, надзеленая высокім дарам, аднойчы адступіўшыся ад яго, незваротна і безбаронна абрынулася ўніз...

Зрэшты, яна і сама не магла ведаць прычыны і сутнасці свайго таленту, хоць задавалася такім пытаннем ужо з першых сваіх вершаваных радкоў:

*Хаджу па нівах, па лугах азёрных,
Начую летуценна ў будане.
Я думаю, чаму мне так прасторна?
I песня прылятае да мяне.*

Гэтага не ведае ніхто, ні адзін сапраўдны паэт. Гэта — таемства. Табе выпала — ты і нясі, як калека горб... Бачна толькі візуальная непрывабная яго частка — зямное, а духоўнае, унутранае яго напаўненне павінна, як німб, узвышацца над гарбом і ўраўнаважваць юдоль Паэта. Нярэдка гэтая няўвідная барацьба канчаецца трагічна...

Амаль ніхто не зварнуў асаблівай увагі на, можна сказаць, апошнюю прыжыццёвую публікацыю Я. Янішчыц у часопісе «Маладосць» (№ 7, 1988), яе нарыс да 70-годдзя вядомага крытыка Рыгора Бярозкіна, які называўся «Праз трапяткое лісце год». Дзіўна, бо як на маю думку, у гэтым нарысе паэтка нечакана, не шкадуючы сябе, даволі жорстка і самакрытычна «прагаварылася», выказваючы шмат якія свае «сакраментальныя» погляды на літаратуру і ўласную паэзію ў прыватнасці. Я працытую тут, на маю думку, самае важнае: «Сапраўды, лёс быў па-асабліваму прыхильны і ласкавы да мяне, калі спаслаў мне нават у сябры і дарадцы такіх «крытычных» пісьменнікаў, як Рыгор Семашкевіч і Варлен Бечык, як — Рыгор Саламонавіч Бярозкін. Жахлівы збег акаличнасцей, калі цяпер ніводнага з іх ніяма ўжо ў жывых, але — ёсць яны ў май лёсе, жывуць яны ў май удзячнай памяці і ў сэрцы. (...) Вядома, што ніхто не можа прадбачыць шлях паэта: у жыцці шмат метамарфоз! І тым не менш, ніхто так станоўча не ўплывае на фарміраванне асобы, як разумная і вострая крытыка: пакуль не агрубела душа і пакуль нейкі максімалісцкі дух хоча, імкнецца «объять необъятное», пакуль нават не так складана бачацца ўсе папярэднія правалы і ўзгоркі!»

А вось як, у яе запісе, выказаўся пра яе пасляпершакніжныя вершы Р. Бярозкін у прыватнай размове: «Шкада, што рамантычны плашчык ніяк з сябе не можаце зняць. Глыбіні мала. Такога, каб прабівала навылёт, каб за сэрца брала. А ўвогуле, Жэня, не пішыце больш падобных вершаў. Можа, я сказаў Вам надта рэзка, але інакш пакрывіў бы перад ісцінай».

І вось яе рэакцыя на гэтыя слова: «І колькі разоў пасля крытычных заўваг Рыгора Бярозкіна я адчувала нейкую падаўленасць, нават адчай! І колькі ж разоў гэты самы адчай, які непасрэдна выліваўся ў неабыякавасць, не даваў ужо супакою душы тады, калі яна пісала, шукала, крэсліла і адшуквала патаемны сэнс слова! Колькі разоў зноў і зноў успамінаю яго незабыўныя слова: «Не пішыце падобнага!» Ці здолела, ці здолею прытрымлівацца гэтага адкрытага бярозкінскага пажадання заўсёды? Але, так ці інакш, была і ёсць у май жыцці выдатная пачатковая школа работы са словам, над словам. Над сабой».

І яшчэ яна, у тым жа нарысе, запісвае пачутае ад таго ж Р. Бярозкіна: «Не забывайце на амаль неміласэрную, пякельную працу са словам. Памятаеце ў Пастэрнака: «Жить и сгорать у всех в обычae, но жизнь тогда

лишь обессмертишь, когда ей к свету и величию своею жертвой путь прочертишь». І не забывайце, што паэты — малашчалівы народ. Я не палохаю вас, Жэня. Але, каб напісаць сапраўдныя жыццёвія радкі, патрэбна, каб і жыццё было адпаведнае. Паэзія — гэта тая ж споведź, а можа — і плаха».

Як можна зразумець з нарыса, менавіта другі яе зборнік «Дзень вечаровы» найбольш жорстка крытыкаў Р. Бярозкін, які яна, заўважце, не ўключыла ў свой прыжыццёвы томік выбранага «У шуме жытняга святла». Аднак звярніце ўвагу і на такі парадокс, што менавіта за гэты зборнік («Дзень вечаровы») паэтка была ўганараваная прэміяй Ленінскага камсамола Беларусі. На гэтым прыкладзе кожны з нас можа даць сваю ацэнку вечнаму і часоваму, як і тое, што не заўжды ўзнагароды вызначаюць сапраўдную мастацкую вартасць паэтычных твораў.

З гэтага часу яе стаўленне да ўласнай творчасці рэзка перамянілася ў бок самакрытычнасці (а падчас і перабору ў такім падыходзе). Вось, да прыкладу, што пісала Я. Янішчыц у лісце да мяне 21 сакавіка 1987 года: «Аўтарка “Каліны зімы” жыве ў пастаяннай незадаволенасці сабою (не падумай толькі, што гэта нейкая жаночая гульня!), але гэта сапраўды так: то дапякаю сябе за лішнюю расчуленасць, то наракаю на аднолькавыя памеры вершаў, то, увогуле, хочацца забыцца на некаторыя радкі... Адчуваю, што з кожным нейкім перыядам жыцця пішацца ўсё цяжэй і разам з тым — баюся рассыпаць, разгубіць тое далёка-светлае, шчымліва-трыўожнае, што змалку яшчэ ўвабрала ўражлівае сэрца. Менавіта гэты “запас” не раз дыктаваў мне мае безаглядныя радкі».

Адназначна, што апынуўшыся ў такім «падвешаным» стане, адчувавуючы пэўныя крызіс уласнай паэтычнай творчасці, паэтка спрабавала знайсці нейкія новыя метады запатрабаванасці свайго літаратурнага таленту. Напісала некалькі паэм: «Акно ў даждж», «Ягадны хутар», «Зорная пам’я», аднак яны не займелі шырокага розгаласу ў чытача, зацікаўленай крытычнай гаворкі і не задаволілі яе самую. Усё ж голас у яе быў менавіта лірычны, мог выцягваць самую высокую, але, скажам так, не надта «доўгую» ноту... Была і проза. Апавяданні. Абсалютна не яе жанр. Жар яе душы не мог стыць на прысадку сярмяжнага будзённага расповеду.

*Маё аблічча — толькі форма,
Адлітая для струн душы.*

Агулам жа, чыста пра асабістae жыццё паэткі нешта пэўнае пісаць пакуль цяжка. Час адкажа на многія зацененныя пытанні. Можна хіба толькі штрыхам правесці абрывістую лінію лёсу. (Пра іх вяселле з паэтам С. Панізьнікам ведала шматлікая грамадскасць (тагачасны «ЛіМ» таксама паведамляў пра гэту падзею і нават ілюстраваў яе фотаздымкам). Пасля — Прага, Забэйда-Суміцкі, падараваны ім залаты пяцярык. І тут жа — абеспагонены і абеспартыенны муж і паэт С. Панізьнік. Пра іх развод мала што вядома па сутнасці, апроч самога разводу. За-

тым — цяжкая аўтааварыя. Хвароба сына. Агульны псіхалагічны крыз уласнага жыцця...)

Як піша ў сваіх успамінах «Кладачка тоненька» (у кніжцы «Дрэва жыцця») Алег Лойка: «Пачаліся ўцёкі ад адзіноцтва, ад непрымання таго што ейная эпоха ёй навязвала, а душа яе з тым не мірылася, свядома і падсвядома, напэўна, не зміралася, паглыбляла душэўны разлад, душэўны крызіс.

*Ты пакліч мяне, пазаві!
(...)
Пачынаецца ўсё з любvi...*

На кліч любові яна ішла, на кліч гармоніі, а яе сустракала, пераймала бюро камсамола, ЦК камсамола, парткамы. «Пачынаецца ўсё з любvi», і ў яе пачыналася ўсё з любvi, ды кладачка аказалася тоненькай. «А я—малодзенька» не перад «вадой халодненъкай» была, а вунь перад якімі каламутнымі вірамі ды вокнамі дрыгвы. Любоў Жэні Янішчыц, Яўгеніі Янішчыц да жыцця, да маці, бацькі і ўсіх сваіх палескіх цётак і дзядзькоў, да ўсяго свайго зялёнага, велясніцкага, надясельдавага Палесся, да ўсёй Беларусі дала беларускай літаратуры, беларускай паэзіі сапраўды вельмі многа. А што забрала Жэню Янішчыц і Яўгенію Янішчыц ад беларускай паэзіі, ад Беларусі, тое — монстравае, звыроднае, нялюдскае, няхай бы яно хутчэй сыходзіла на ніцыя лозы, на сухія долы!..»

*Апынуся калі сярод чорных варон,
Я памру, ды не буду па-іхняму каркаць.*

Як кажуць, далей паглыбляцца няма куды...

А што тычыцца менавіта гэтай кнігі, то ў мяне ёсць толькі два пытанні прыватнага характара да рэдактара гэтага гожага выдання. Першое: навошта было скарыстаную ў афармленні вокладкі карціну З. Серабраковай, з не зусім эстэтычнай для беларускай мовы назвай «За туалетам», падпісваць ажно на сёмай яе старонцы? Чытаючы гэты надпіс, адстаронены ад выявы самай карціны, прыхільнік цнатлівай лірыкі можа падумаць пра што заўгодна, але не абавязкова пра тое, што намалявана на вокладцы, а менавіта — ранішняе жаночае прыбіранне.

Другое, яшчэ больш далікатнае: чаму ў біяграфічнай даведцы напрыканцы кнігі замест трагічнай гібелі паэткі напісана «памерла 25 лістапада 1988 года»? Няўжо рэдактар думае, што ўсе паэты паміраюць ад стараці і хваробы ў хатній пасцелі ці на бальнічным ложку? Ці спрацавала савецкая псіхалогія ідэалагічных прыхарошванняў пісьменніцкіх біяграфій? Дакладнасць якога б там ні было вы раку творцы — гэта вельмі важная лёсавая і сімвалічная пазнака, што адкідае праекцыю на ўсё будучое ЖЫЦЦЁ яго твораў...

*Але гудзе любові крылле,
Шчаслівы славячы прыгнёт.*

*Жыццё маё, і там, на схіле,
Ты ўсё — загадкавы палёт.*

Ва ўсім астатнім, апроч некалькі карэктарскіх недаглядаў (асабліва рускіх «расніц» замест беларускіх «крыніц» у вершы «Паэт» на стар. 239), кніжка выглядае проста цудоўна. І што тычыцца твораў іх адбору, тут у мяне таксама няма ніякіх прэтэнзій: усё вартае з яе паэзіі прысутнічае. Сама ж кніжка сталася для мяне дарэчнай нагодай для гэтай гаворкі пра трагічную таленавітую паэтку, 60-годдзе з дня нараджэння якой мы будзем адзначаць гэтай восенню. Ёсць надзея (прынамсі тэксты), што і ў РВУ «Літаратура і Мастацтва» да гэтай даты пабачыць свет арыгінальны зборнік успамінаў пра Яўгенію Янішчыц.

Менавіта яе творчасць і яе імя, як сцяварджаюць выкладчыкі філагічных факультэтаў ВНУ, і сёння найбольш папулярныя і вядомыя сярод студэнцтва. Сотні рефератаў, курсавых і дыпломных работ напісаны паводле паэзіі Яўгеніі Янішчыц. Значыць, творчае яе жыццё пражыта плённа. У нашай нацыянальнай паэзіі ёсць некалькі імён, пры ўпамінанні якіх трыміць і замірае маё сэрца: Максім Багдановіч, Уладзімір Жылка, Анатоль Сербантовіч, Уладзімір Каракевіч, Яўгенія Янішчыц, Васіль Гадулька, Анатоль Сыс... Што і казаць, «зямля пад белымі крыламі» багатая на таленты. Яе ёсць каму бараніць і стаяць на варце яе духоўнасці. Шкада толькі, што вырак тут выпаў нам такі неміласэрны.

*Будзе слому абвяшчаць прагноз,
Лістабой учыніць ператруску.
Песняй, што расчуліла да слёз,
Я прыму цябе па-беларуску.
Краю блаславёнаага дачка,
Дзякую лёсу, маю не ў нагрузкзу —
Зорны крыж Мацея Бурачка...
Ты ўва мne прызнаеш беларуску?
Сто разоў шукай другой красы,
А тым больш што свет даўно не вузкі!
...Ды калі ты не бязродны сын —
Гавары са мной па-беларуску.
Час — вар'ят, шалёнае такси.
Толькі ўсё ж не мыслю я аб спуску.
Кажаши, што магілы зараслі?
Памаўчы са мной па-беларуску.*

На жаль, на жаль... але, верыцца, не назаўсёды...